

geschiedenis en staatsinrichting CSE GL en TL

Het correctievoorschrift bestaat uit:

- 1 Regels voor de beoordeling
- 2 Algemene regels
- 3 Vakspecifieke regels
- 4 Beoordelingsmodel
- 5 Inzenden scores
- 6 Bronvermeldingen

1 Regels voor de beoordeling

Het werk van de kandidaten wordt beoordeeld met inachtneming van de artikelen 41 en 42 van het Eindexamenbesluit v.w.o.-h.a.v.o.-m.a.v.o.-v.b.o.

Voorts heeft het College voor Toetsen en Examens op grond van artikel 2 lid 2d van de Wet College voor toetsen en examens de Regeling beoordelingsnormen en bijbehorende scores centraal examen vastgesteld.

Voor de beoordeling zijn de volgende passages van de artikelen 36, 41, 41a en 42 van het Eindexamenbesluit van belang:

- 1 De directeur doet het gemaakte werk met een exemplaar van de opgaven, de beoordelingsnormen en het proces-verbaal van het examen toekomen aan de examinerator. Deze kijkt het werk na en zendt het met zijn beoordeling aan de directeur. De examinerator past de beoordelingsnormen en de regels voor het toekennen van scorepunten toe die zijn gegeven door het College voor Toetsen en Examens.
- 2 De directeur doet de van de examinerator ontvangen stukken met een exemplaar van de opgaven, de beoordelingsnormen, het proces-verbaal en de regels voor het bepalen van de score onverwijld aan de gecommiteerde toekomen.

- 3 De gecommiteerde beoordeelt het werk zo spoedig mogelijk en past de beoordelingsnormen en de regels voor het bepalen van de score toe die zijn gegeven door het College voor Toetsen en Examens.
De gecommiteerde voegt bij het gecorrigeerde werk een verklaring betreffende de verrichte correctie. Deze verklaring wordt mede ondertekend door het bevoegd gezag van de gecommiteerde.
- 4 De examinerator en de gecommiteerde stellen in onderling overleg het aantal scorepunten voor het centraal examen vast.
- 5 Indien de examinerator en de gecommiteerde daarbij niet tot overeenstemming komen, wordt het geschil voorgelegd aan het bevoegd gezag van de gecommiteerde. Dit bevoegd gezag kan hierover in overleg treden met het bevoegd gezag van de examinerator. Indien het geschil niet kan worden beslecht, wordt hiervan melding gemaakt aan de inspectie. De inspectie kan een derde onafhankelijke gecommiteerde aanwijzen. De beoordeling van de derde gecommiteerde komt in de plaats van de eerdere beoordelingen.

2 Algemene regels

Voor de beoordeling van het examenwerk zijn de volgende bepalingen uit de regeling van het College voor Toetsen en Examens van toepassing:

- 1 De examinerator vermeldt op een lijst de namen en/of nummers van de kandidaten, het aan iedere kandidaat voor iedere vraag toegekende aantal scorepunten en het totaal aantal scorepunten van iedere kandidaat.
- 2 Voor het antwoord op een vraag worden door de examinerator en door de gecommiteerde scorepunten toegekend, in overeenstemming met het beoordelingsmodel. Scorepunten zijn de getallen 0, 1, 2, ..., n, waarbij n het maximaal te behalen aantal scorepunten voor een vraag is. Andere scorepunten die geen gehele getallen zijn, of een score minder dan 0 zijn niet geoorloofd.
- 3 Scorepunten worden toegekend met inachtneming van de volgende regels:
 - 3.1 indien een vraag volledig juist is beantwoord, wordt het maximaal te behalen aantal scorepunten toegekend;
 - 3.2 indien een vraag gedeeltelijk juist is beantwoord, wordt een deel van de te behalen scorepunten toegekend, in overeenstemming met het beoordelingsmodel;
 - 3.3 indien een antwoord op een open vraag niet in het beoordelingsmodel voorkomt en dit antwoord op grond van aantoonbare, vakinhoudelijke argumenten als juist of gedeeltelijk juist aangemerkt kan worden, moeten scorepunten worden toegekend naar analogie of in de geest van het beoordelingsmodel;
 - 3.4 indien slechts één voorbeeld, reden, uitwerking, citaat of andersoortig antwoord gevraagd wordt, wordt uitsluitend het eerstgegeven antwoord beoordeeld;
 - 3.5 indien meer dan één voorbeeld, reden, uitwerking, citaat of andersoortig antwoord gevraagd wordt, worden uitsluitend de eerstgegeven antwoorden beoordeeld, tot maximaal het gevraagde aantal;
 - 3.6 indien in een antwoord een gevraagde verklaring of uitleg of afleiding of berekening ontbreekt dan wel foutief is, worden 0 scorepunten toegekend, tenzij in het beoordelingsmodel anders is aangegeven;

- 3.7 indien in het beoordelingsmodel verschillende mogelijkheden zijn opgenomen, gescheiden door het teken /, gelden deze mogelijkheden als verschillende formuleringen van hetzelfde antwoord of onderdeel van dat antwoord;
- 3.8 indien in het beoordelingsmodel een gedeelte van het antwoord tussen haakjes staat, behoeft dit gedeelte niet in het antwoord van de kandidaat voor te komen;
- 3.9 indien een kandidaat op grond van een algemeen geldende woordbetekenis, zoals bijvoorbeeld vermeld in een woordenboek, een antwoord geeft dat vakinhoudelijk onjuist is, worden aan dat antwoord geen scorepunten toegekend, of tenminste niet de scorepunten die met de vakinhoudelijke onjuistheid gemoeid zijn.
- 4 Het juiste antwoord op een meerkeuzevraag is de hoofdletter die behoort bij de juiste keuzemogelijkheid. Voor een juist antwoord op een meerkeuzevraag wordt het in het beoordelingsmodel vermelde aantal scorepunten toegekend. Voor elk ander antwoord worden geen scorepunten toegekend. Indien meer dan één antwoord gegeven is, worden eveneens geen scorepunten toegekend.
- 5 Een fout mag in de uitwerking van een vraag maar één keer worden aangerekend, tenzij daardoor de vraag aanzienlijk vereenvoudigd wordt en/of tenzij in het beoordelingsmodel anders is vermeld.
- 6 Een zelfde fout in de beantwoording van verschillende vragen moet steeds opnieuw worden aangerekend, tenzij in het beoordelingsmodel anders is vermeld.
- 7 Indien de examinerator of de gecommiteerde meent dat in een examen of in het beoordelingsmodel bij dat examen een fout of onvolkomenheid zit, beoordeelt hij het werk van de kandidaten alsof examen en beoordelingsmodel juist zijn. Hij kan de fout of onvolkomenheid mededelen aan het College voor Toetsen en Examens. Het is niet toegestaan zelfstandig af te wijken van het beoordelingsmodel. Met een eventuele fout wordt bij de definitieve normering van het examen rekening gehouden.
- 8 Scorepunten worden toegekend op grond van het door de kandidaat gegeven antwoord op iedere vraag. Er worden geen scorepunten vooraf gegeven.
- 9 Het cijfer voor het centraal examen wordt als volgt verkregen.
Eerste en tweede corrector stellen de score voor iedere kandidaat vast. Deze score wordt meegedeeld aan de directeur.
De directeur stelt het cijfer voor het centraal examen vast op basis van de regels voor omzetting van score naar cijfer.
- NB1 Het College voor Toetsen en Examens heeft de correctievoorschriften bij regeling vastgesteld. Het correctievoorschrift is een zogeheten algemeen verbindend voorschrift en valt onder wet- en regelgeving die van overheidswege wordt verstrekt. De corrector mag dus niet afwijken van het correctievoorschrift.
- NB2 Het aangeven van de onvolkomenheden op het werk en/of het noteren van de behaalde scores bij de vraag is toegestaan, maar niet verplicht.
Evenmin is er een standaardformulier voorgeschreven voor de vermelding van de scores van de kandidaten.
Het vermelden van het schoolexamencijfer is toegestaan, maar niet verplicht.
Binnen de ruimte die de regelgeving biedt, kunnen scholen afzonderlijk of in gezamenlijk overleg keuzes maken.

NB3 Als het College voor Toetsen en Examens vaststelt dat een centraal examen een onvolkomenheid bevat, kan het besluiten tot een aanvulling op het correctievoorschrift. Een aanvulling op het correctievoorschrift wordt zo spoedig mogelijk nadat de onvolkomenheid is vastgesteld via Examenblad.nl verstuurd aan de examensecretarissen.

Soms komt een onvolkomenheid pas geruime tijd na de afname aan het licht. In die gevallen vermeldt de aanvulling:

NB

Als het werk al naar de tweede corrector is gezonden, past de tweede corrector deze aanvulling op het correctievoorschrift toe.

Een onvolkomenheid kan ook op een tijdstip geconstateerd worden dat een aanvulling op het correctievoorschrift te laat zou komen.

In dat geval houdt het College voor Toetsen en Examens bij de vaststelling van de N-term rekening met de onvolkomenheid.

3 Vakspecifieke regels

Voor dit examen kunnen maximaal 65 scorepunten worden behaald.

Voor dit examen zijn de volgende vakspecifieke regels vastgesteld:

- De vakinhoudelijke argumenten waarvan sprake is in de algemene regel 3.3 moeten voor het vak geschiedenis en staatsinrichting afkomstig zijn uit gezaghebbende, wetenschappelijk verantwoorde publicaties.
- Indien in een antwoord 'voorbeeld van een juist antwoord' staat, bevat het antwoord **voorbeelden** van juiste antwoorden. Het is **geen** opsomming van alle denkbare juiste antwoorden.

4 Beoordelingsmodel

Vraag	Antwoord	Scores
-------	----------	--------

Aan het juiste antwoord op een meerkeuzevraag wordt 1 scorepunt toegekend.

Staatsinrichting van Nederland

1 maximumscore 1

Eerst 2, dan 3, vervolgens 4 en ten slotte 1.

Opmerking

Er is maar één juiste volgorde.

Vraag	Antwoord	Scores
-------	----------	--------

2 maximumscore 2

Voorbeelden van juiste antwoorden zijn (twee van de volgende):

- (directe/indirecte) verkiezingen (lokaal, regionaal of nationaal);
- het censuskiesrecht (in plaats van dat de leden van de Tweede Kamer gekozen worden door de provincies) / uitbreiding van het aantal kiesgerechtigde burgers;
- bevoegdheden van het parlement, zoals bijvoorbeeld het recht van amendement en het recht van enquête;
- ministeriële verantwoordelijkheid;
- de onschendbaarheid van de koning / beperking van de macht van het staatshoofd;
- (burgerlijke) rechten en vrijheden (of een voorbeeld daarvan)

per juist antwoord

1

3 maximumscore 1

Voorbeeld van een juist antwoord is (één van de volgende):

- Er bestond (nog) geen algemeen kiesrecht/alleen censuskiesrecht / slechts een klein deel van de bevolking had (toen) invloed op de politiek.
- Er was een hoge leeftijdsgrens om te mogen stemmen / om gekozen te worden.
- Vrouwen hadden (nog) geen kiesrecht (actief noch passief).

4 B

5 maximumscore 2

Bij uitspraak 1 hoort e (= socialisten).

Bij uitspraak 2 hoort c (= protestanten).

Bij uitspraak 3 hoort b (= liberalen).

Bij uitspraak 4 hoort d (= rooms-katholieken).

indien vier antwoorden juist

2

indien drie of twee antwoorden juist

1

indien minder dan twee antwoorden juist

0

Vraag	Antwoord	Scores
6	maximumscore 2 Voorbeeld van een juist antwoord is:	
	<ul style="list-style-type: none"> De kritiek op de SDAP is: het is geen (echte) arbeiderspartij (of een omschrijving daarvan) 	1
	<ul style="list-style-type: none"> Dat blijkt uit: "'Gewone' arbeiders komen niet in de Tweede Kamer; ze vallen door de zeef." / de mannen met de hoge hoeden vallen niet door de zeef / de mannen met de petten/arbeiders vallen wel door de zeef / Troelstra staat met zijn linkervoet op het hoofd van een arbeider / de beide mannen houden lachend de zeef vast (en vinden het dus geen probleem) / de mannen met de hoge hoeden lachen / de arbeiders lachen niet 	1
	<i>Opmerking</i> <i>Het tweede scorepunt mag alleen toegekend worden als het eerste deel van het antwoord juist is.</i>	
7	maximumscore 2 Uit het antwoord moet blijken dat:	
	<ul style="list-style-type: none"> Bepaling uit de Grondwet van 1848: de vrijheid van onderwijs (werd vastgelegd) 	1
	<ul style="list-style-type: none"> Bepaling uit de Grondwet van 1917: de financiële gelijkstelling van het bijzonder onderwijs met het openbaar onderwijs (werd vastgelegd) 	1
8	maximumscore 2 afbeelding 2, 4 en 5	
	indien drie antwoorden juist	2
	indien twee antwoorden juist	1
	indien minder dan twee antwoorden juist	0
9	maximumscore 2 Voorbeeld van een juist antwoord is:	
	<ul style="list-style-type: none"> Positief, omdat de radio gebruikt kon worden om de opvattingen/cultuuruitingen van de protestanten/binnen de eigen partij te verspreiden, 	1
	<ul style="list-style-type: none"> maar ook gevaarlijk, omdat protestanten nu ook konden luisteren naar de (ongewenste) opvattingen/cultuuruitingen van andere groeperingen 	1
10	D	
11	B	
12	D	
13	A	

Vraag	Antwoord	Scores
-------	----------	--------

14 D

Historisch overzicht vanaf 1900

15 D

16 **maximumscore 2**

Voorbeeld van een juist antwoord is:

- De soldaat hoort bij de Centralen, want de Amerikanen worden beschreven als de vijand 1
- Het verhaal van de soldaat gaat over 1918, omdat de Amerikanen vanaf 1917 deel gingen nemen aan de oorlog/gevechten 1

Opmerking

Alleen als na een juiste keuze een juiste toelichting volgt, mag 1 scorepunt worden toegekend.

17 **maximumscore 1**

Voorbeeld van een juist antwoord is:

Stalin wilde met behulp van deze foto laten zien dat (één van de volgende):

- hij een goede vriend/een geestverwant van Lenin was.
- hij de (politieke) opvolger van Lenin was.
- het communisme onder zijn leiding een (natuurlijke) voortzetting was van het beleid onder Lenin.

18 B

19 **maximumscore 2**

Eerst afbeelding 5, dan 2, daarna 1, vervolgens 4 en ten slotte 3.

Opmerking

Als door het weglaten van één foutief geplaatst nummer een verder foutloze reeks ontstaat, mag 1 scorepunt worden toegekend.

20 **maximumscore 2**

- oorzaak 3 1
- oorzaak 5 1

21 **maximumscore 1**

Lebensraum/levensruimte / Drang nach Osten

Opmerking

Een omschrijving van het begrip mag niet goed gerekend worden.

Vraag	Antwoord	Scores
22	maximumscore 2 Voorbeeld van een juist antwoord is:	
	<ul style="list-style-type: none"> • Overeenkomst (één van de volgende): <ul style="list-style-type: none"> – elk kenmerk dat past bij beide ideologieën, zoals totalitair / antidemocratisch / dictatoriaal / gebruik van censuur / geen persvrijheid / gebruik van terreur / vervolging van tegenstanders / gebruik van indoctrinatie / gebruik van (staats)propaganda / persoonsverheerlijking / planeconomie / de grote/overheersende rol van de staat. • Verschil (één van de volgende): <ul style="list-style-type: none"> – het communisme kende geen rassenleer/(in theorie) gelijkheid van de mensen, maar het nationaal-socialisme was antisemitisch / ging uit van ongelijkheid tussen bepaalde bevolkingsgroepen. – het communisme kende collectivisatie (van de productiemiddelen), maar het nationaal-socialisme kende geen collectivisatie. 	1 1
	<i>Opmerking</i> <i>Alleen als bij het verschil een duidelijke tegenstelling in ideologieën blijkt, mag 1 scorepunt worden toegekend.</i>	
23	C	
24	B	
25	maximumscore 2 Voorbeeld van een juist antwoord is:	
	<ul style="list-style-type: none"> • Betrouwbaar, omdat de verteller een ooggetuige/tijdgenoot is/bij de slag (als militair) aanwezig was • Onbetrouwbaar, omdat de verteller (belangrijke) feiten kan zijn vergeten / zich de gebeurtenissen (onbewust/opzettelijk) anders kan hebben voorgesteld / er veel tijd verstreken is tussen de gebeurtenis en het verslag daarover / de verteller partijdig is 	1 1
26	maximumscore 2 De aanval is: D-Day / operatie Overlord / invasie van Normandië. Een regeringsleider: Roosevelt / Churchill. Hij komt uit: de Verenigde Staten (bij Roosevelt) / Groot-Brittannië (bij Churchill).	
	<i>Opmerking</i> <i>Het land moet passen bij de naam van de regeringsleider die als tweede antwoord gegeven is.</i>	
	indien drie antwoorden juist	2
	indien twee antwoorden juist	1
	indien minder dan twee antwoorden juist	0

Vraag	Antwoord	Scores
27	<p>maximumscore 1</p> <p>Eerst 4, dan 2, vervolgens 1 en ten slotte 3.</p> <p><i>Opmerking</i> <i>Er is maar één juiste volgorde.</i></p>	
28	<p>maximumscore 1</p> <p>Uit het antwoord moet blijken dat de Verenigde Staten (na de aanval op Pearl Harbor ook) betrokken zijn bij de oorlog (net als de Russen) / de Sovjet-Unie (in de strijd 'voor de vrijheid'/tegen de As-mogendheden) een 'vriend'/bondgenoot van de Verenigde Staten/de geallieerden zijn geworden.</p>	
29	<p>maximumscore 1</p> <p>Uit het antwoord moet blijken dat na 1945 de Sovjet-Unie door de Amerikaanse regering gezien werd als een vijand / de Koude Oorlog was begonnen.</p> <p><i>Opmerking</i> <i>Voor alleen een verwijzing naar een (historische) gebeurtenis, mag geen scorepunt worden toegekend.</i></p>	
30	<p>maximumscore 2</p> <p>Uitspraak 1 is onjuist. Uitspraak 2 is juist. Uitspraak 3 is juist. Uitspraak 4 is onjuist</p>	
	indien vier antwoorden juist	2
	indien drie of twee antwoorden juist	1
	indien minder dan twee antwoorden juist	0

Vraag	Antwoord	Scores
-------	----------	--------

31 maximumscore 2

Voorbeeld van een juist antwoord is:

- De Nederlandse regering noemde het politionele acties, omdat (één van de volgende): 1
 - Nederland kwam om de orde en rust te herstellen (en niet om te veroveren).
 - Nederland de Indonesische onafhankelijkheid niet erkende (dus was het niet in oorlog met een andere staat).
 - het een intern/binnenlands probleem was (van het Koninkrijk der Nederlanden).
- De Verenigde Staten noemden het een koloniale oorlog, omdat (één van de volgende): 1
 - het een strijd was tussen de kolonisator (Nederland) enerzijds en een nationale onafhankelijkheidsbeweging anderzijds.
 - het een oorlog was die werd uitgevochten door een leger / niet door politie.
 - Indonesië/Soekarno zichzelf (in 1945) onafhankelijk verklaard had / een onafhankelijke staat was.

32 maximumscore 2

Uit het antwoord moet blijken dat:

- Argument om te kiezen voor 1945: Indonesiërs beschouwen het uitroepen van de onafhankelijkheid door Soekarno (in augustus 1945) als het moment van onafhankelijkheid 1
- Argument om te kiezen voor 1949: in Nederlandse ogen werd Indonesië onafhankelijk tijdens het ondertekenen van de soevereiniteitsoverdracht (in december 1949) 1

33 maximumscore 2

Gebeurtenis 1 vond plaats in c (= Berlijn).

Gebeurtenis 2 vond plaats in e (= Sint Petersburg/Petrograd).

Gebeurtenis 3 vond plaats in a (= Normandië).

Gebeurtenis 4 vond plaats in d (= Sarajevo).

Gebeurtenis 5 vond plaats in b (= Brussel).

- indien vijf antwoorden juist 2
- indien vier of drie antwoorden juist 1
- indien minder dan drie antwoorden juist 0

Vraag	Antwoord	Scores
-------	----------	--------

34 maximumscore 2

Voorbeeld van een juist antwoord is:

Het ontstaan van de staat Israël heeft te maken met de verspreiding van Joden (in de geschiedenis) over de hele wereld. Dat staat bekend als **diaspora**. Vanaf de negentiende eeuw streefden veel Joden naar een terugkeer in een eigen Joodse staat. Dit streven wordt **zionisme** genoemd. Door de **Holocaust** (tijdens de Tweede Wereldoorlog) werd het streven om een nieuwe Joodse staat te stichten bij veel Joden nog sterker.

indien drie begrippen juist worden gebruikt	2
indien twee begrippen juist worden gebruikt	1
indien minder dan twee begrippen juist worden gebruikt	0

Opmerking

Er mogen alleen scorepunten worden toegekend als de begrippen in een juiste onderlinge samenhang en betekenis worden gebruikt.

35 maximumscore 2

Voorbeeld van een juist antwoord is (één van de volgende combinaties):

- Het probleem is: het conflict/probleem lijkt onoplosbaar; 1
- Dat is in de bron te zien aan: de beide personen die dezelfde wortels hebben/gezamenlijk één boom vormen / ze zeggen allebei: 'Ik was hier eerder' 1

of:

- Het probleem is: zowel de Palestijnen als de Israëliërs maken aanspraak op hetzelfde gebied; 1
- Dat is in de bron te zien aan: de beide volkeren die ontstaan zijn uit dezelfde (historische/religieuze/geografische) stam / ze zeggen allebei: 'Ik was hier eerder' 1

Opmerking

Het tweede scorepunt mag alleen toegekend worden als het eerste deel van het antwoord juist is.

Vraag	Antwoord	Scores
36	maximumscore 2 Voorbeeld van een juist antwoord is:	
	<ul style="list-style-type: none"> Het verbod past wél bij de dictatuur van nazi-Duitsland, omdat in een dictatuur maar één partij/alleen de NSDAP is toegestaan Het verbod past niet bij het politieke systeem van West-Duitsland, omdat in een democratie (in principe) alle partijen zijn/worden toegestaan / geen partijen worden verboden 	1 1
	<i>Opmerking</i> <i>Niet goed gerekend mag worden een herhaling van het begrip dictatuur zonder nadere toelichting.</i>	
37	maximumscore 2 zin 1 = Oost- zin 2 = DDR zin 3 = communistisch	
	indien drie antwoorden juist	2
	indien twee antwoorden juist	1
	indien minder dan twee antwoorden juist	0
38	D	
39	maximumscore 1 Eerst onderdeel 2, dan 3, vervolgens 4 en ten slotte 1.	
	<i>Opmerking</i> <i>Er is maar één juiste volgorde.</i>	
40	maximumscore 2 Voorbeeld van een juist antwoord is:	
	<ul style="list-style-type: none"> Een historische reden waarom de NAVO sinds 1989 overbodig genoemd kan worden, was het verdwijnen van de (oorspronkelijke) tegenstanders / het einde van de Koude Oorlog / het einde van het communisme in Oost-Europa / de val van de Berlijnse Muur De nieuwe vijand van de NAVO vanaf 2001 was het (internationale) terrorisme 	1 1
41	maximumscore 2 Bij omschrijving 1 hoort a (= de Europese Commissie). Bij omschrijving 2 hoort b (= de Raad van Ministers). Bij omschrijving 3 hoort c (= het Europees parlement).	
	indien drie antwoorden juist	2
	indien twee antwoorden juist	1
	indien minder dan twee antwoorden juist	0

Vraag	Antwoord	Scores
-------	----------	--------

42 maximumscore 2

Bij titel 1 hoort staatshoofd b (= koningin Beatrix).
 Bij titel 2 hoort staatshoofd d (= koningin Wilhelmina).
 Bij titel 3 hoort staatshoofd c (= koningin Juliana).

indien drie antwoorden juist	2
indien twee antwoorden juist	1
indien minder dan twee antwoorden juist	0

5 Inzenden scores

Verwerk de scores van de alfabetisch eerste tien kandidaten per examinator in het programma WOLF.

Zend de gegevens uiterlijk op 26 mei naar Cito.

De normering in het tweede tijdvak wordt mede gebaseerd op door kandidaten behaalde scores. Als het tweede tijdvak op uw school wordt afgenomen, zend dan ook van uw tweede-tijdvak-kandidaten de deelscores in met behulp van het programma WOLF.

6 Bronvermeldingen

bron 1	naar: http://www.geheugenvannederland.nl/?/nl/items/KDC01:7805594
bron 2	afbeelding 1: http://www.geheugenvannederland.nl/?/nl/items/SFA03:SFA001002559 afbeelding 2: http://www.geheugenvannederland.nl/?/nl/items/SFA03:SFA001010124 afbeelding 3: http://www.geheugenvannederland.nl/?/nl/items/IIAV01:104001056 afbeelding 4: http://www.geheugenvannederland.nl/?/nl/items/IISG01:ADV10705041 afbeelding 5: http://www.geheugenvannederland.nl/?/nl/items/SFA03:SFA001019118 afbeelding 6: http://www.geheugenvannederland.nl/?/nl/items/RIJK02:336889
bron 3	naar: Trouw, 25-05-2005
bron 4	naar: Volkskrant, 20 maart 2013, via: http://www.volkskrant.nl/vk/nl/3184/opinie/article/detail/3411991/2013/03/20/Boris-van-der-Ham-Schrap-godslasteringverbod-want-op-vrijheid-van-mening-moet-niet-woorden-ingeboet.dhtml
bron 5	naar: M. Dor, De laatste zondag. De aanslag van Sarajevo 1914, Baarn 1985, pag. 167 en 178.
bron 6	naar: C. en K. Brants, Velden van weleer. Reisgids naar de Eerste Wereldoorlog, Antwerpen 1993, pag. 287.
bron 7	http://learnlearn.net/Europa2/res/Default/ESS_PasteBitmap011738.png
bron 8	naar: Kleio, juli 2009, nr. 5, pag. 22.
bron 9	z.n., Fragen an die deutsche Geschichte, Bonn 1988, pag. 261, 254, 329, 289 en 232.
bron 10	naar: I. Kershaw, Hitler 1889-1936: hoogmoed, Utrecht 2008, pag. 417.
bron 11	naar: www.ns-archiv.de/krieg/1937/hossbach/index
bron 12	naar: http://www.geheugenvannederland.nl/?/nl/items/NIOD02:189086335

- bron 13 naar: <http://www.geheugenvannederland.nl/?/nl/items/NIOD01:49589>
- bron 14 naar: <http://www.volkskrant.nl/vk/nl/2844/Archief/archief/article/detail/728017/2003/02/03/Stalingrad-smeulde-maar-Stalin-sprak-over-feest.dhtml>
- bron 15 naar: A. Spanjaard, Historische route Normandië. In de voetsporen van de geallieerden, Rijswijk 2006, pag. 11.
- bron 16 verslag 1: naar: <http://www.eyewitnesstohistory.com/pearl.htm>
verslag 2: naar: <http://www.eyewitnesstohistory.com/blitz.htm>
verslag 3: naar: <http://www.atomicarchive.com/Docs/Hibakusha/Akihiro.shtml>
verslag 4: eigen beheer Cito/CvTE.
- bron 17 <http://research.archives.gov/description/515795>
- bron 18 eigen beheer Cito/CvTE.
- bron 19 naar: F. Behrendt, Grafische signalen, Amsterdam 2000, pag. 210.
- bron 20 onderdeel 1: naar <http://www.osce.org/mc/16153>
onderdeel 2: naar: <http://www.historyguide.org/europe/churchill.html>
onderdeel 3: naar http://www.cvce.eu/obj/rede_von_willy_brandt_vor_dem_bundestag_uber_den_bau_der_berliner_mauer_bonn_18_august_1961
onderdeel 4: naar <http://www.reaganfoundation.org.pdf>